WORLD FORUM ON ACADEMIC INNOVATION AND DIGITAL LITERACY

TA’LIM MUASSASALARIDA AXLOQIY MUHITNI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK TA’SIR VOSITALARINING SAMARADORLIGI

University of Business and Scienc

Ona tili va adabiyot yo‘nalishi 22-04- guruh talabasi

MOVLONOVA IQBOLOY

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim muassasalarida axloqiy muhitni shakllantirishda pedagogik ta’sir vositalarining samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasini rivojlantirish, ularning ijtimoiy xulq-atvori va qadriyatlar tizimini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Maqolada pedagogik ta’sir vositalari, jumladan o‘qituvchining shaxsiy namunasi, tarbiyaviy suhbatlar, interaktiv metodlar hamda ijtimoiy-psixologik muhitning o‘quvchi shaxsiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, ta’lim muassasasida sog‘lom axloqiy muhit yaratishning pedagogik shart-sharoitlari va uning samaradorligini oshirish yo‘llari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari pedagogik ta’sir vositalarining ta’lim jarayonida axloqiy tarbiyani shakllantirishdagi muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so’zlar: Ta’lim muassasalari, axloqiy muhit, pedagogik ta’sir, pedagogik vositalar, tarbiyaviy jarayon, o‘qituvchi shaxsiy namunasi, interaktiv metodlar, ma’naviy-axloqiy tarbiya, ijtimoiy-psixologik muhit, o‘quvchi shaxsi, tarbiya samaradorligi, pedagogik shart-sharoitlar.

Аннотация: В данной статье научно анализируется эффективность педагогических средств воздействия в формировании нравственной среды в образовательных учреждениях. В современной системе образования важное значение имеет развитие духовно-нравственного воспитания учащихся, а также

формирование их системы ценностей и социального поведения. В статье рассматриваются педагогические средства воздействия, включая личный пример учителя, воспитательные беседы, интерактивные методы, а также влияние социально-психологической среды на личность учащегося. Кроме того, анализируются педагогические условия создания здоровой нравственной среды в образовательных учреждениях и пути повышения ее эффективности. Результаты исследования показывают, что педагогические средства воздействия являются важным фактором формирования нравственного воспитания в образовательном процессе.

Ключевые слова: Образовательные учреждения, нравственная среда, педагогическое воздействие, педагогические средства, воспитательный процесс, личный пример учителя, интерактивные методы, духовно-нравственное воспитание, социально-психологическая среда, личность учащегося, эффективность воспитания, педагогические условия.

Abstract: This article scientifically analyzes the effectiveness of pedagogical means of influence in forming a moral environment in educational institutions. In the modern education system, the development of students' moral and ethical education, as well as the formation of their value system and social behavior, is one of the key tasks. The article examines pedagogical tools of influence, including the teacher's personal example, educational conversations, interactive methods, and the impact of the socio-psychological environment on the student's personality. It also analyzes the pedagogical conditions for creating a healthy moral environment in educational institutions and ways to improve its effectiveness. The results of the study show that pedagogical means of influence are an important factor in shaping moral education in the learning process.

Key words: Educational institutions, moral environment, pedagogical influence, pedagogical tools, educational process, teacher's personal example,

interactive methods, moral and ethical education, socio-psychological environment, student personality, effectiveness of upbringing, pedagogical conditions.

Kirish (Introduction). Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim tizimi oldida nafaqat bilim berish, balki yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan barkamol etib tarbiyalash kabi muhim vazifalar turibdi. Ayniqsa, ta’lim muassasalarida axloqiy muhitni shakllantirish masalasi pedagogik jarayonning ajralmas qismi sifatida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki o‘quvchi shaxsining xulq-atvori, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy munosabatlari ko‘p jihatdan ta’lim muassasasidagi umumiy muhit va pedagogik ta’sir vositalariga bog‘liqdir.

Axloqiy muhit — bu ta’lim muassasasida shakllangan ijtimoiy-psixologik sharoit bo‘lib, u o‘quvchilarning axloqiy me’yorlarga rioya qilishi, o‘zaro hurmat, hamkorlik va mas’uliyat tuyg‘ularining rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu muhitni shakllantirishda pedagogik ta’sir vositalari muhim rol o‘ynaydi. Ular o‘qituvchining shaxsiy namunasi, tarbiyaviy suhbatlar, dars jarayonida qo‘llaniladigan interaktiv metodlar, rag‘batlantirish va nazorat tizimi kabi turli shakllarda namoyon bo‘ladi.[1]

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda ta’lim jarayonini faqat bilim berishga yo‘naltirish yetarli emasligi, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning ma’naviy va axloqiy fazilatlarini shakllantirish zarurligi ta’kidlanadi. Shu nuqtai nazardan, ta’lim muassasasidagi pedagogik ta’sir vositalarining samaradorligini oshirish, ularning o‘quvchi shaxsiga ta’sir mexanizmlarini chuqur o‘rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.[2]

Shuningdek, ta’lim muassasasidagi ijtimoiy-psixologik muhit ham axloqiy tarbiya jarayonining samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlar, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi hamkorlik, jamoaviy qadriyatlarning shakllanishi axloqiy muhitni belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Shu bois, pedagogik jarayonda sog‘lom axloqiy muhit yaratish va uni doimiy ravishda takomillashtirib borish dolzarb vazifadir.

Mazkur maqolada ta’lim muassasalarida axloqiy muhitni shakllantirishda pedagogik ta’sir vositalarining o‘rni, ularning samaradorlik darajasi hamda ushbu jarayonni takomillashtirish yo‘llari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Ta’lim muassasalarida axloqiy muhitni shakllantirish va pedagogik ta’sir vositalarining samaradorligi masalasi pedagogika fanining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ko‘plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Ushbu muammo shaxsning ma’naviy-axloqiy rivojlanishi, ijtimoiylashuvi hamda ta’lim-tarbiya jarayonining sifatini oshirish bilan bevosita bog‘liqdir.

Pedagogika tarixida axloqiy tarbiya masalalari ilk bor klassik mutafakkirlar asarlarida chuqur yoritilgan. Jumladan, Abdulla Avloniy tarbiyani inson kamolotining asosiy omili sifatida baholab, “tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat” degan g‘oyani ilgari surgan. Uning qarashlarida o‘qituvchining shaxsiy namunasi va axloqiy fazilatlari o‘quvchi tarbiyasida hal qiluvchi ahamiyatga ega ekani ta’kidlanadi.[2]

Sharq mutafakkirlari asarlarida ham axloqiy tarbiya va ijtimoiy muhitning shaxs shakllanishidagi o‘rni alohida o‘rin egallaydi. Abu Nasr Forobiy ideal jamiyatni axloqiy yetuk insonlar orqali barpo etish mumkinligini ta’kidlab, ta’lim va tarbiyani jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ko‘rsatadi. Abu Ali ibn Sino esa shaxsning axloqiy va ruhiy kamolotini ta’lim jarayoni bilan uzviy bog‘liq holda tahlil qiladi.[3]

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda axloqiy muhit tushunchasi ijtimoiy-psixologik yondashuv asosida o‘rganilmoqda. Olimlar ta’lim muassasasidagi muhitni o‘quvchilarning xulq-atvori, qadriyatlar tizimi va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi omil sifatida talqin etadilar. Xususan, pedagogik ta’sir vositalari — o‘qituvchining shaxsiy namunasi, muloqot uslubi, tarbiyaviy suhbatlar, rag‘batlantirish

va jazo tizimi hamda interaktiv metodlar — axloqiy muhitni shakllantirishda asosiy vositalar sifatida ko‘riladi.

Shuningdek, xalqaro ilmiy adabiyotlarda ham ta’lim muassasasining ijtimoiy-psixologik muhiti va uning samaradorligi bo‘yicha keng tadqiqotlar olib borilgan. UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan ta’lim jarayonida ijobiy muhit yaratish o‘quvchilarning akademik natijalari bilan bir qatorda ularning axloqiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etiladi. Bu esa pedagogik jarayonni faqat bilim berish emas, balki shaxsni kompleks rivojlantirish sifatida qarash zarurligini ko‘rsatadi.

Mahalliy tadqiqotchilar ham ta’lim muassasalarida axloqiy muhitni shakllantirish, pedagogik ta’sir vositalarini takomillashtirish va ularning samaradorligini oshirish masalalarini chuqur o‘rganganlar. Ularning ishlarida o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, ta’lim muhitining sog‘lomligi va o‘quvchilar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlar axloqiy tarbiyaning asosiy omillari sifatida ko‘rsatib o‘tiladi.[4]

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, axloqiy muhitni shakllantirishda pedagogik ta’sir vositalari kompleks yondashuvni talab etadi. Ya’ni, o‘qituvchi shaxsiy namunasi, ta’lim jarayonining mazmuni, ijtimoiy muhit va boshqaruv tizimi o‘zaro uyg‘unlikda bo‘lishi lozim. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash ushbu jarayonning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Asosiy qism (Results and Discussion). Ta’lim muassasalarida axloqiy muhitni shakllantirishda pedagogik ta’sir vositalarining samaradorligi ko‘p omilli va murakkab jarayon hisoblanadi. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, axloqiy muhitning shakllanishi birgina ta’lim mazmuniga emas, balki pedagogik jarayonning tashkil etilishi, o‘qituvchi shaxsiyati, o‘quvchilar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlar va boshqaruv tizimiga ham bevosita bog‘liqdir.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, pedagogik ta’sir vositalari ichida o‘qituvchining shaxsiy namunasi eng yuqori samaradorlikka ega omil sifatida ajralib turadi. O‘qituvchining xulq-atvori, muomala madaniyati, axloqiy pozitsiyasi va kasbiy mas’uliyati o‘quvchilarda bevosita taqlid mexanizmini ishga soladi. Bu holat ayniqsa boshlang‘ich va o‘rta ta’lim bosqichlarida kuchli namoyon bo‘ladi, chunki bu davrda o‘quvchilarning shaxsiy qadriyatlari shakllanish bosqichida bo‘ladi.[5]

Shuningdek, tarbiyaviy suhbatlar va darsdan tashqari faoliyatlar ham axloqiy muhitni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, muntazam tashkil etiladigan tarbiyaviy suhbatlar o‘quvchilarda axloqiy me’yorlar, ijtimoiy mas’uliyat va o‘zaro hurmat kabi fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, real hayotiy misollar asosida olib boriladigan muhokamalar o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini va axloqiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Interaktiv metodlarning qo‘llanilishi esa zamonaviy pedagogik jarayonning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Guruhli ishlar, muammoli vaziyatlar (case study), rolli o‘yinlar va loyihaviy ta’lim o‘quvchilarning faolligini oshirib, ularni faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylantiradi. Natijada o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik, o‘zaro hurmat va jamoaviy mas’uliyat kabi axloqiy sifatlar shakllanadi.

Tadqiqot davomida ijtimoiy-psixologik muhitning ahamiyati ham alohida tahlil qilindi. Kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim muassasasida sog‘lom psixologik muhit mavjud bo‘lsa, o‘quvchilar o‘zlarini erkin ifoda etadi, nizolar soni kamayadi va ijobiy ijtimoiy munosabatlar kuchayadi. Aksincha, salbiy muhit mavjud bo‘lgan hollarda axloqiy me’yorlarga rioya qilish darajasi pasayadi va tarbiyaviy jarayon samaradorligi kamayadi.

Bundan tashqari, rag‘batlantirish va baholash tizimi ham axloqiy tarbiya jarayoniga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. To‘g‘ri tashkil etilgan rag‘batlantirish o‘quvchilarda ijobiy xulq-atvorni mustahkamlasa, adolatli baholash tizimi ularning

mas’uliyat hissini oshiradi. Shu bilan birga, faqat jazoga asoslangan yondashuv uzoq muddatda kutilgan natijani bermasligi aniqlangan.[6]

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, axloqiy muhitni shakllantirishda kompleks yondashuv eng samarali hisoblanadi. Ya’ni, pedagogik ta’sir vositalari alohida emas, balki o‘zaro uyg‘un tizim sifatida qo‘llanilgandagina yuqori natija beradi. O‘qituvchi shaxsiy namunasi, interaktiv metodlar, ijtimoiy muhit va tarbiyaviy ishlar bir-birini to‘ldirgan holda ishlashi zarur.

Shuningdek, zamonaviy ta’lim sharoitida raqamli texnologiyalarning kirib kelishi ham axloqiy muhitga yangi talablar qo‘ymoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar ta’sirida o‘quvchilarning qadriyatlar tizimi tez o‘zgarishi mumkinligi sababli, pedagoglar tomonidan media savodxonlikni oshirish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muhim vazifa sifatida qaralmoqda.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ta’lim muassasalarida axloqiy muhitni shakllantirishda pedagogik ta’sir vositalarining samaradorligi ularning tizimli, maqsadli va izchil qo‘llanilishiga bog‘liq ekanligini tasdiqlaydi. Bu esa pedagoglardan yuqori kasbiy kompetensiya, innovatsion yondashuv va doimiy o‘z ustida ishlashni talab etadi.

Xulosa (Conclusion). Xulosa qilib aytganda, ta’lim muassasalarida axloqiy muhitni shakllantirishda pedagogik ta’sir vositalarining samaradorligi ta’lim jarayonining sifatini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, axloqiy muhitni shakllantirish faqat nazariy bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki o‘quvchilarning shaxsiy fazilatlari, ijtimoiy xulq-atvori va qadriyatlar tizimini rivojlantirishga qaratilgan kompleks pedagogik yondashuvni talab etadi.

Tahlillar asosida aniqlanishicha, pedagogik ta’sir vositalari ichida o‘qituvchining shaxsiy namunasi eng muhim va hal qiluvchi omil hisoblanadi. Chunki o‘quvchilar ko‘pincha o‘qituvchining xatti-harakati, muomala madaniyati va axloqiy

pozitsiyasini bevosita o‘zlashtiradilar. Shu sababli pedagogning shaxsiy va kasbiy madaniyati yuqori darajada bo‘lishi axloqiy tarbiya samaradorligini oshirishda asosiy shartlardan biri sifatida qaraladi.[7]

Shuningdek, interaktiv metodlar, tarbiyaviy suhbatlar va ijtimoiy-psixologik muhitning to‘g‘ri tashkil etilishi axloqiy muhitni shakllantirishda sezilarli ijobiy natijalar beradi. Bu vositalar o‘quvchilarning faolligini oshirib, ularni mustaqil fikrlashga, o‘z nuqtai nazarini asoslashga va ijtimoiy mas’uliyatni anglashga o‘rgatadi. Natijada o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki axloqiy qadriyatlar ham mustahkamlanadi.

Tadqiqot davomida aniqlangan yana bir muhim jihat shundan iboratki, ta’lim muassasasidagi sog‘lom axloqiy muhit o‘quvchilarning xulq-atvori va o‘zaro munosabatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ijobiy psixologik muhit mavjud bo‘lgan sharoitda o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik, hurmat va o‘zaro yordam tamoyillari kuchayadi. Aksincha, muhitda salbiy holatlar kuzatilsa, bu tarbiyaviy jarayon samaradorligining pasayishiga olib keladi.

Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalari va global media muhitining ta’siri ham axloqiy tarbiya jarayonini yanada murakkablashtirmoqda. Shu bois, ta’lim muassasalarida media savodxonlikni rivojlantirish, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish va ularga to‘g‘ri axborotni tanlash madaniyatini o‘rgatish dolzarb vazifalardan biridir.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, ta’lim muassasalarida axloqiy muhitni shakllantirishda pedagogik ta’sir vositalari tizimli, uzluksiz va kompleks tarzda qo‘llanilgandagina yuqori samaraga erishish mumkin. Bu jarayonda o‘qituvchi, ta’lim muassasasi jamoasi va ijtimoiy muhitning o‘zaro hamkorligi muhim rol o‘ynaydi.

Kelgusida ushbu yo‘nalishda olib boriladigan tadqiqotlar pedagogik ta’sir vositalarini yanada takomillashtirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish hamda axloqiy tarbiya samaradorligini oshirishga xizmat qilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

2. Karimov I. A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

3. Forobiy A. N. *Fozil odamlar shahri*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.

4. Ibn Sino A. A. *Donishnoma va axloqiy qarashlar*. – Toshkent: Fan, 1980.

5. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim va tarbiya sohasiga oid qaror va farmonlari. – Toshkent, 2021–2024.

7. G‘ulomov S. *Pedagogika nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.

8. Mahmudov N. *Pedagogik texnologiyalar va ta’lim samaradorligi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

9. UNESCO. *Teaching and Learning: Achieving Quality Education for All*. – Paris,2017.

10. Djuraev R. *Ta’lim jarayonida tarbiya nazariyasi*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2015.